

Milica Mihaljević

DEFINICIJA NAZIVA U TERMINOLOŠKIM RJEČNICIMA

Pravi terminološki rječnik mora svakoj natuknici pridružiti znanstveno i leksikografski ispravnu definiciju. Takvih je rječnika na hrvatskom jeziku vrlo malo¹. Većina su objavljenih hrvatskih terminoloških rječnika samo prijevodni (dvojezični ili višejezični)². Sada se radi na više hrvatskih terminoloških objasnidbenih rječnika, pa je pravi trenutak da se progovori o problemima definicije naziva³. Analizirani su problemi i najčešće pogreške u definicijama.

Uvod

Naziv (termin) riječ je ili skupina riječi koja označuje određeni pojam u znanosti, tehnici ili umjetnosti. Nazivlje je sustav naziva koji se rabi u određenoj znanosti, tehničkoj ili umjetničkoj grani.⁴ Nazivi se nalaze kao natuknice i u općim i u terminološkim priručnicima (rječnicima, leksikonima, enciklopedijama). Međutim, dok opći priručnici obuhvaćaju samo mali broj naziva, i to one koji su ušli u širu, opću uporabu, terminološki priručnici iscrpno popisuju nazivlje određene struke. U općem priručniku natuknice su riječi općega jezika i tek pokoji naziv, a u terminološkom su priručniku natuknice nazivi⁵. Postoje dvije osnovne vrste terminoloških priručnika:

¹ Usp. Simeon 1969, Mačešić 1986, te neki mali rječnici na kraju knjiga, npr. Grundlar 1982.

² Usp. Automatizacija 1984, Bartolić 1979, Čampara 1984, Dabac 1970, Klimatizacijska i rashladna tehnika 1983, Medicinska tehnika 1986, Obrada podataka i programiranje 1984. itd.

³ Većina je primjera definicija u članku navedeno iz radnoga materijala dvaju terminoloških rječnika koji se trenutno izrađuju (*Englesko-hrvatski informatički rječnik* i *Rječnik prirodoslovlja*). Neke su definicije izmišljene za potrebe ovoga članka da bi se oprimirale pogreške koje nisu potvrđene u tim rječnicima.

⁴ Usp. Mihaljević 1985. i 1986.

⁵ Iznimka su neki prijevodno-objasnidbeni rječnici, npr. *Englesko-hrvatski informatički rječnik* gdje se kao natuknice pojavljuju i neke riječi općega engleskoga jezika potrebne za praćenje informatičke literature).

1. Priručnici koji su lingvistički usmjereni (usmjereni na nazive) nazivaju se rječnici i daju obavijesti o obliku naziva (ortografija, ortoepija, morfologija, stilske odrednice)⁶ i o značenju naziva, tj. objašnjavaju dva lica naziva: označitelj i označenik. Terminološki rječnici mogu biti jednojezični i višejezični. Višejezični su rječnici prijevodni, a jednojezični objasnidbeni. U prijevodnim je terminološkim rječnicima nazivima pridružena istovrijednica (ekvivalent) na kojem stranom jeziku, a u objasnidbenim je rječnicima nazivu pridružena definicija (odredbenica). Rječnik može biti i prijevodno-objasnidbeni, tj. može navoditi prijevodne ekvivalente na kojem stranom jeziku i definiciju. U daljem razmatranju govorit ćemo samo o objasnidbenim i prijevodno-objasnidbenim terminološkim rječnicima, jer se samo u njima nalaze definicije.

2. Priručnici koji su pojmovno usmjereni obično sadrže i jezične obavijesti, ali daju i mnogo drugih podataka. Tako se pod natuknicom *disketa* ne navode samo njezine istoznačnice, istovrijednice i značenje, već od kojega se materijala izrađuje, kako se pohranjuju podaci, kako se zaštićuje od nepoželjna unošenja, koji su najčešći formati disketa itd. Takvi priručnici (za razliku od rječnika) sadrže i osobna i zemljopisna imena. Nazivaju se leksikoni ili enciklopedije.

Razlika između leksikona i enciklopedije nije tako jasna kao razlika između leksikona i enciklopedije s jedne i rječnika s druge strane. Naziv enciklopedija obično se odnosi na veća, sveobuhvatnija, često višesvezačna djela s opširnim objašnjenjima, dok je leksikon manji, priručan s kraćim objašnjenjima natuknica.

Prijevodni rječnici koji navode samo istovrijednice na dva ili više jezika jasno su razgraničeni od leksikona koji uvijek daju objašnjenje. Međutim, pravi terminološki rječnik nije samo prijevodni već i objasnidbeni, tj. uz istovrijednice na drugim jezicima navodi i definiciju naziva i razgraničuje naziv od drugih istorednih, nadređenih i podređenih naziva istoga područja (semantičkoga polja). On jasno daje obje strane naziva: označitelj i označenik, tako da označitelju (natuknici) pridružuje njegovo značenje jasnom i jednoznačnom definicijom, po mogućnosti što kraćom.

Terminološki se priručnici često nazivaju enciklopedijski rječnici⁷. Enciklopedijski su rječnici priručnici koji daju više podataka o pojmu od običnoga rječnika. Enciklopedijski rječnici osim definicije navode i kratko objašnjenje, npr.:

baza topologije familija *otvorenih skupova sa svojstvom da se svaki *otvoreni skup može dobiti kao *unija nekih članova baze. U *metričkom prostoru otvorene kugle tvore bazu topologije. Baza topologije u

⁶ Takve se odrednice katkad nalaze i u terminološkom rječniku, npr. žarg(onski) ili kol(okvijalno) kod natuknice *haker* u informatičkom rječniku.

⁷ Naziv je *enciklopedijski rječnik* višeznačan jer se katkad odnosi na odabir natuknica, npr. Bujas 1983, *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik*, GZH, a katkad na obradu natuknica. U ovom članku upotrebljavam naziv *enciklopedijski rječnik* u drugom značenju. O nazivu *enciklopedijski rječnik* usp. Mihaljević 1986a.

točki je familija otvorenih *okolina točke sa svojstvom da svaka okolina točke sadrži neki član te baze.

ASCII američki standardni kod za izmjenu obavijesti. ASCII je grupa kodnih kombinacija, kod kojih je svakom znaku pridodana kodna kombinacija. Svakom se znaku pridjeljuje šestobitni ili osmobitni kod, ovisno o željenom opsegu ASCII koda.

Struktura definicije

Lingvisti i logičari spore se oko toga opisuje li definicija riječi, stvari ili pojmove (koncepte). Stoljećima se definicija shvaća uglavnom dvojako: kao realna i kao nominalna. Ni u domeni leksikografske definicije, kao specifičnoga oblika definicije, nema jedinstvena gledišta pa se susreću sva tri navedena stava kao ishodišta teorijskih suprotstavljanja ili praktičnih metoda⁸. Ovdje mi nije nakanu upuštati se u teorijsku analizu definicije već ću za potrebe ovoga rada definiciju naziva odrediti kao takav opis značenja pojma drugim poznatim pojmovima koji omogućuje njegovo razgraničenje od svih ostalih pojmova u pojmovnom sustavu. Takvim određenjem definicije konceptualnom pristupu ne dajem prednost pred ostalima, već mi se on čini najprimjerenijim za određenje naziva, i to stoga što je jedno od bitnih svojstava terminologije kao znanosti da polazi od pojmova i njima pridružuje odgovarajuće nazive⁹.

Svaki naziv ima dvije strane, pojam koji je označen i jezični izraz kojim je taj pojam označen. To se može prikazati ovako:

označilac — *trajna pogreška*

označenik — *pogreška na memorijskom mediju nastala zapisivanjem podataka koja se ne može ispraviti u okviru sustava*

Pojmovi koji pripadaju jednom području (struci) mogu se odrediti na tri načina: 1. definicijom, 2. odnosom prema drugim pojmovima (mjestom u pojmovnom sustavu)¹⁰, 3. istovrijednicama u drugim jezicima¹¹.

⁸ Usp. Bratanić 1991, 48-49.

⁹ Usp. Sager 1984, 316.

¹⁰ Mjesto u pojmovlju može biti izraženo brojkom, npr.

1. sjemenjače ili cvjetnjače (*Spermatophyta, Anthophyta*)

11. kritosjemenjače (*Angiosperemae, Magnoliophyta*)

111. dvosupnice (*Magnoliatae, Dicotyledoneae*)

1111. žabnjaci (*Ranunculales*)

11111. žabnjaci (*Ranunculaceae*)

111111. žabnjak (*Ranunculus*)

1111111. žabnjak ljutić (*Ranunculus acris*)

1111112. puzavi žabnjak (*Ranunculus repens*)

111112. šumarica (*Anemone*)

1111121. bijela šumarica (*Anemone nemorosa*), ili grafičkim prikazom (stablo, kutije itd.)

Definicija precizno i sažeto govori što određeni pojam jest i razgraničuje ga od drugih istorednih pojmova, npr. :

diferencijalna topologija dio topologije u kojemu se proučavaju topološka svojstva diferencijabilnih mnogostrukosti i diferencijabilnih preslikavanja.

Definicija točno određuje mjesto pojma u pojmovnom sustavu, ona je određenje pojma riječima. Definicija u terminologiji ima nekoliko funkcija: 1. određenje pojma (njegove intenzije i/ili ekstenzije)¹², 2. fiksiranje naziva (često standardizacijom), 3. razgraničenje pojma od drugih srodnih pojmova, 4. postavljanje pojmova u međuodnose, što može dovesti do stvaranja pojmovnog sustava¹³.

Definicija nalikuje matematičkoj jednadžbi. S jedne je strane pojam koji treba definirati (definiendum), a s druge je njegovo određenje (definiens).

Postoje dvije osnovne vrste definicija : definicija po sadržaju (intenzijska) i definicija po opsegu (ekstenzijska)¹⁴. Definicija po sadržaju navodi najbliži nadređeni pojam (*genus proximum*) i ograničavajuće svojstvo (*differentia specifica*) koje dani pojam razgraničuje od ostalih pojmova istoga vodoravnoga niza, npr.:

kontrolor mekoga diska – upravljački sklop disketne jedinice koji omogućuje komunikacijsku vezu između računala i disketnoga pogona.

Kako će u praksi izgledati intenzijska leksikografska definicija ovisi o nekoliko čimbenika: 1. kome je definicija namijenjena (stručnjacima, laicima, učenicima), 2. nalazi li se u sustavu definicija ili je samostalna¹⁵. S obzirom na to ulazi li u ontološke ili logičke odnose s drugim pojmovima, pojam *x* može se odrediti kao *dio* (ontološki partitivni odnos) *ili vrsta* (logički odnos) *od y*¹⁶, *ako je y nadređeno x*.

¹¹ Usp. Sager 1984, 319.

¹² Opseg pojma (ekstenzija) skup je svih podređenih pojmova ili pojedinačnih objekata koji potpadaju pod određeni pojam (afiks = prefiks+sufiks+infiks). Sadržaj pojma (intenzija) skup je obilježja pojma.

¹³ Usp. Picht 1985, 50.

¹⁴ Neki autori navode i kontekstnu ili ostenzivnu definiciju (Picht 1985, 54, Zgusta 1971, 256). To je definicija s pomoću primjera, npr. bijelo – boje čistoga snijega ili kuhinjske soli. Međutim, budući da to nije prava definicija te da je potpuno neprimjerena definiranju znanstvenih naziva u terminološkom rječniku, neću se na nju osvrtni).

¹⁵ Definicija unutar definicijskoga sustava može biti znatno kraća od samostalne definicije, npr. u rječniku u kojem imamo definiciju *diska*, *disketu* i *tvrdi disk* možemo odrediti kao **disk** + specifična razlika. Ako nemamo definiciju **diska**, **disketu** i **tvrdi disk** odredit ćemo kao medij za pohranu podataka u računalu + specifična razlika.

¹⁶ Logički su odnosi odnosi koji se temelje na sličnosti pojmova, pojam se određuje nadređenim pojmom. Nadređeni je pojam (genus, viši rodni pojam) pojam koji u svom opsegu sadrži neki drugi pojam (disk nadređen tvrdom disku i disketi itd.). Ontološki je odnos neizravni odnos među pojmovima, odnos koji postoji samo među jedinkama koje potpadaju pod određeni pojam, a temelji se na bliskosti, tj. prostornom ili vremenskom dodiru; najčešća je vrsta ontološkoga

Opsegovna definicija nabraja sve podređene pojmove, npr.:

koraci za razvoj programa – definiranje i analiziranje problema, crtanje dijagrama tijekom rješenja problema, pisanje programa u assembler-skom jeziku, generiranje strojne verzije programa, ispravljanje pogrešaka u programu i dokumentiranju.

Postoje tri osnovna tipa opsegovne definicije. Definicija navodi: 1. sve pojedinačne objekte koje pojedini pojam obuhvaća, npr. **hrvatski računalni rječnici** – Grundler 1982; Mačević 1986; Računarski rječnik 1990, Turk 1984...; 2. sve podređene nazive na određenom stupnju apstrakcije, npr. **disk** – *tvrdi disk, disketa*, 3. pravilo kojim se mogu nabrojiti ili utvrditi svi podređeni pojmovi: *prosti brojevi imaju svojstvo da su djeljivi samo s 1 i sami sa sobom*. Taj je tip blizak intenzijskoj definiciji i može se u nju pretvoriti: *prosti su brojevi brojevi koji imaju svojstvo...*

Pogledajmo intenzijsku i ekstenzijsku definiciju jednoga pojma *programski/programirni jezik*¹⁷:

intenzijska definicija: *jezik koji omogućuje sporazumijevanje čovjeka i stroja*.

ekstenzijska definicija: *fortran, kobol, paskal, logo...*¹⁸

U leksikografiji se daje prednost prvom tipu definicije.

Logičke pogreške pri definiranju

U logici postoje određena pravila definiranja koja su važna i za leksikografsku praksu:

1. Definicija ne smije biti preširoka. Definiramo li **disketu** kao *medij za pohranu podataka u računalu*, definiciji nedostaje svojstvo po kojem se disketa razlikuje od tvrdoga diska.

2. Definicija ne smije biti preuska. Definiramo li **magnetni disk** kao *disk izrađen od magnetnoga materijala na savitljivoj podlozi koji služi za pohranu podataka*, definicija je preuska jer magnetni disk ne mora biti izrađen samo na savitljivoj podlozi.

3. Definicija ne smije biti kružna (cirkularna). Definiramo li **matematiku** kao *djelatnost kojom se bave matematičari*, a **matematičare** kao *ljude koji se bave matematikom*, to je primjer kružne definicije. Takvim definiranjem nije rečeno ništa ni o jednom od navedenih pojmova. Kružnost definicije očituje se ili u samoj definiciji ili u sustavu definicija. U prvom je slučaju pojam definiran istoznačnicom i specifičnom razlikom, npr. **pisač** – *štampač za ispisivanje teksta*

---

odnosa partitivni odnos. Partitivni odnos (odnos cjelina-dio) ontološki je odnos koji postoji između cjeline i njezinih sastavnih dijelova (čovjek – glava, trup, udovi).

¹⁷ Ovdje neću ulaziti u to koji je od ta dva naziva prihvatljiviji u hrvatskom računalnom nazivlju jer je to nebitno za ovu temu. O tom problemu vidi Mihaljević 1993.

¹⁸ O problemu pisanja imena jezika vidi Mihaljević 1993.

na papiru pod nadzorom računala¹⁹. U drugom se slučaju kružnost definicije može otkriti samo usporede li se definicije koje se nalaze uz različite natuknice, često na raznim stranama abecednoga rječnika²⁰. Da bi se to izbjeglo, možemo izreći jednostavno pravilo: U istom sustavu definicija ne smije se definiendum iz jedne definicije rabiti kao definiens u drugoj²¹. U *Rječniku pojmova iz područja mikroprocesora* natuknica *disc* upućuje se na *disk*, *disk* se upućuje na *magnetski disk*, a *magnetski disk* određen je kao *disk izrađen od magnetskog materijala koji služi za pohranu podataka*.

Leksikografska definicija

Leksikografska se definicija djelomice preklapa s logičkom definicijom. Ipak postoje i neke razlike. Vjerojatno je najveća razlika u tome što logička definicija mora nedvosmisleno odrediti definirani objekt (definiendum) na taj način da ga s jedne strane suprotstavi svemu drugome što se može definirati, a s druge ga nedvosmisleno odredi kao pripadnika najbliže klase, a leksikografska definicija navodi samo najznačajnija semantička svojstva definirane leksičke jedinice koja su dovoljna za njezino razgraničenje od drugih leksičkih jedinica²². Razlika između logičke i leksikografske definicije odgovara razlici između znanstvenoga pojma i designata. Leksikografska je definicija znanstvenoga naziva u terminološkom rječniku bliža logičkoj definiciji od leksikografske definicije riječi općega jezika u općem rječniku.

Leksikografi teže tomu da leksikografska definicija bude u skladu s općim pravilima definiranja koja vrijede za logičku definiciju. To je nažalost vrlo teško postići. Na posebne sam probleme naišla u matematici, u njoj su uobičajene definicije koje imaju posve drukčiju strukturu, npr.: **direktni limes** – Neka je $X = (X_\alpha, i_{\alpha\beta}, A)$ *direktni sistem skupova. *Direktni limes* od X je *kvocijent X disjunktne sume $\coprod_{\alpha \in A} X_\alpha$ po relaciji ekvivalencije koja identificira točke $x_\alpha \in X_\alpha$ i $i_{\alpha\beta}(x_\alpha) \in X_\beta$. U specijaliziranim matematičkim rječnicima definicije takva tipa mogu se dopustiti. Kada se matematičke definicije nalaze u ostalim terminološkim rječnicima, npr. u *Informatičkom rječniku* ili *Rječniku prirodoslovlja*, valja pokušati postići uobičajenu strukturu definicije, npr. :

Banachov teorem o fiksnoj točki *m*. *preslikavanje $f: X \rightarrow X$ *metričkog prostora X u sama sebe je *kontrakcija* ako postoji realan broj κ , $0 \leq \kappa < 1$ sa svojstvom da je udaljenost $d(f(x), f(x')) \leq \kappa d(x, x')$ za svaki par točaka $x, x' \in X$. Za *potpune metričke prostore X svaka kontrakcija ima jednu jedinu *fiksnu točku koja se dobija određenim *algoritmom.

¹⁹ Ispravna bi definicija glasila: uređaj za ispisivanje teksta...

²⁰ Navedene definicije matematike i matematičara primjer su kružnih definicija u sustavu.

²¹ Usp. Picht 1984, 56.

²² Usp. Zgusta 1971, 253.

Ta definicija može glasiti ovako : teorem koji glasi: *preslikavanje $f: X \rightarrow X$ *metričkog prostora X u sama sebe je *kontrakcija* ako postoji realan broj κ , $0 \leq \kappa < 1$ sa svojstvom da je udaljenost $d(f(x), f(x')) \leq \kappa d(x, x')$ za svaki par točaka x, x' e X . Za *potpune metričke prostore X , svaka kontrakcija ima jednu jedinu *fiksnu točku koja se dobija određenim *algoritmom.

Drugi je problem u nekim matematičkim definicijama to što definicija ne odgovara natuknici, tj. definicija zapravo navodi poseban slučaj natuknice, npr.:

cilindar preslikavanja *m.* *Cilindar preslikavanja* $f: X \rightarrow Y$ je *adjunkcijski prostor $(X \times D) \Pi Y$, gdje je f shvaćen kao preslikavanje $f: A \rightarrow Y$ *gornje baze cilindra.

Definicija ne određuje značenje natuknice **cilindar**, već značenje **cilindar nad prostorom x**. Na prijedlog da natuknica tada i glasi **cilindar nad prostorom x** matematičari su odgovorili da je to besmisleno jer se isto tako može odrediti i **cilindar nad prostorom y** itd. Ako bi natuknica glasila **cilindar nad nekim prostorom**, ponovno bi u definiciji bilo nužno *neki* zamijeniti s x zbog navođenja formula. Naravno i u matematici neke je pojmove moguće odrediti pravom leksikografskom definicijom, npr. :

Cauchyjev filter *m.* *Filter *uniformnog prostora sa svojstvom da za svaki uniformni pokrivač U postoji član filtra sadržan u nekom članu od U .

Leksikografska se definicija navodi nakon natuknice i terminološke, gramatičke ili stilske odrednice (ako je ima), pisana je najčešće malim slovom²³, a katkad joj prethodi crtica:

apsolutno kodiranje — postupak kodiranja u kojem se upotrebljavaju strojne instrukcije i apsolutne adrese

kriptologija — znanost o zakrivanju i raskrivanju obavijesti

U nekim od pregledanih rječnika²⁴ definiciji prethodi zarez. On je nepotreban jer je natuknica od definicije razgraničena drukčijim tipom slova²⁵.

Definicija određenoga pojma ovisi o stupnju razvoja pojedine znanosti. S novim znanstvenim spoznajama može se promijeniti i definicija. Definicija mora sadržavati samo bitna obilježja definiranoga pojma, tj. samo ona obilježja koja definirani pojam razgraničuju od drugih srodnih pojmova. Stoga u definiciji ne treba navoditi zemlju podrijetla, izumitelja, tvorbeno ili etimološko objašnjenje postanka naziva itd. Ti se podaci, ako su potrebni, navode iza definicije u zagradi ili u objašnjenju. Definicija također ne bi smjela biti negativna, npr. **crno** — ne bijelo, tj. valja reći što određeni pojam jest, a ne što on nije.

²³ U nekim je enciklopedijskim rječnicima i definicija pisana velikim slovima, npr. u radnoj verziji Rječnika prirodoslovlja.

²⁴ Petrović 1992. i Hanžeković 1992.

²⁵ Natuknica je pisana masno, a definicija obično.

Natuknica ne treba imati definiciju, ako se upućuje na prihvatljiviju istoznačnicu kod koje je navedena definicija, npr. **band-elimination filter** *Æ* band-stop filter, a pod **band-stop filter** *Æ* *kom. el.* pojasna brana – električni filter koji snažno prigušuje frekvencije...

Ako riječ ima i općejezično i terminološko značenje, općejezično se značenje navodi na prvom mjestu, i to samo ako je nužno za praćenje znanstvene i stručne literature. Nećemo u računalnom rječniku navesti **landscape** – krajolik ni **hardware** – željezarija.

U sustavu definicija samo nazivi koji su definirani ili za koje možemo pretpostaviti da su općenito poznati mogu se javiti kao definiensi. Svi nazivi koji se rabe u definiciji moraju biti oni koje autori smatraju najboljim hrvatskim nazivima za određeni pojam. U raznim se definicijama ne smiju javljati različiti istoznačni nazivi (npr. *zaslon – ekran, desetični – dekadski* itd.) ni nazivi koje autori ne preporučuju (npr. umjesto *štampač* ili *printer* u definicijama se rabi samo *pisač*), tj. koji nisu natuknice ili se ne nalaze na prvom mjestu kod odgovarajuće natuknice u prijevodnom rječniku u kojem natuknice nisu hrvatske. To korisniku otežava služenje rječnikom, a uz to opterećuje terminološki sustav i smanjuje njegovu normativnu vrijednost. Tako npr. u *Informatičkom rječniku* valja ujednačiti nazive: *palac – inč, matematički – matematski, binarni – dvojčani, informacija – obavijest, decimalni – desetični, brojni – brojčani – brojevni sustav, prijenos – preljev, odrezak – režanj, greška – pogreška*. Ako je koji od tih naziva natuknica, valja rabiti onu kojoj se daje prednost, tj. koja je navedena na prvom mjestu.

Ako ista natuknica ima više značenja, definicije se obrojčavaju, npr.:

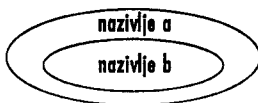
čvor – 1. podstruktura u hijerarhijskoj strukturi podataka koja se ne može dalje dijeliti 2. računalo koje se koristi u spojnim (čvornim) točkama komunikacijske mreže za nadzor ili prespajenje poruka.

topologija – 1. topološka struktura²⁶ 2. grana matematike koja proučava neprekidna preslikavanja i neke srodne pojmove.

Ako natuknica ima uže i šire značenje²⁷, značenja je također dobro obrojčati. Ako natuknica nema užega značenja ili se ono ne navodi, nepotrebno je definiciju započeti s *u najširem značenju* i slično, npr.:

²⁶ Topološka je struktura definirana na odgovarajućem mjestu u rječniku.

²⁷ Šire je značenje značenje koje ima manji opseg, a veći sadržaj, tj. više semova. Uže je značenje značenje koje ima veći opseg, a manji sadržaj. Šire i uže značenje objasniti ću na primjeru naziva *nazivlje*. *Nazivlje* označava 1. skup naziva nekoga određenog područja (znanstvenih, narodnih, religijskih, mitskih itd.) i 2. skup znanstvenih i stručnih naziva. *Nazivlje* u svom širem značenju (1) nadređeno je *nazivlju* u užem značenju. Te odnose možemo grafički prikazati:

automatizacija – u najširem smislu, pod automatizacijom se razumijevaju sve mjere i procesi kojima se smanjuje udio ljudskog rada u modernoj proizvodnji, pri čemu se čovjek zamjenjuje kao radna snaga, ali i tamo gdje su potrebne njegove sposobnosti opažanja, pamćenja i odlučivanja.

Ispravna bi definicija glasila: mjere i procesi kojima se ...

Pogreške u definicijama

Ovdje ću navesti samo najčešće pogreške u definicijama koje sam susrela u radnim verzijama navedenih terminoloških rječnika:

1. Definicija ne smije početi s *termin označuje* ili *izraz za, ona..., vrsta*²⁸ itd. jer je to zalihosno. Tako bi mogla početi svaka definicija (*npr. mačka* – termin/izraz koji označuje životinju, ona životinja koja..., vrsta životinje itd.) Umjesto riječi *vrsta* treba navesti specifičnu razliku, tj. ono po čemu se određeni pripadnik vrste razlikuje od ostalih.

2. Definiciju ne valja početi ni tvorbenim objašnjenjem ni etimologijom, *npr. akronim od...*, već se ti podaci, ako su potrebni, navode iza definicije u zagradi ili u objašnjenju.

3. Definicija pridjeva ne smije biti imenica i najčešće glasi *koji se odnosi na..., koji ima svojstvo...* itd. Stoga **kompatibilan** nije dobro definirati kao *svojstvo onoga što se daje spojiti ili složiti s čime (svojstvo = imenica)*, već *koji se daje spojiti ili složiti s čime*. Želimo li istaknuti s kojim se imenicama taj pridjev najčešće rabi, to možemo navesti iza definicije u zagradi.

4. Prijevod ne može biti dio definicije i ne može zamijeniti definiciju, tj. iza prijevoda ne može slijediti samo objašnjenje, već mu mora prethoditi definicija.

5. Definicija ne smije započeti izrazima kao *žargonski izraz* ili u *razgovornom jeziku*. Takvu obavijest treba prenijeti stilska odrednica, *npr. raz.* ili *žar.*

6. Definicija ne smije početi s područjem uporabe, *npr. u matematičkoj logici*. Taj se podatak navodi ili terminološkom odrednicom (*log.*) ili u objašnjenju ili na kraju definicije u zagradi.

7. Definicije naziva istoga područja moraju biti međusobno usklađene, *npr. definicije naziva mega, kilo, mikro* itd. ili *uključivo-III, isključivo-III*, moraju biti strukturirane na isti način i iz njih mora biti vidljivo po čemu su ti nazivi slični, a po čemu se razlikuju.

8. Istovrijednica u prijevodnom rječniku nikada nije dio definicije. Sve nataknice osim imena moraju imati istovrijednicu, pa i onda kada hrvatski naziv odgovara stranome, *npr. engl. bit* – *hrv. bit*, *engl. modem* – *hrv. modem*.

²⁸ Osim ako se radi o vrsti u sistematizaciji životinja i biljaka.

Ovdje navodim nekoliko primjera loše strukturiranih definicija²⁹:

abort odgoditi, prekinuti – termin označuje prisilan završetak izvršenja programa (ne treba *termin označuje*, glagol se ne smije prevoditi imenicom; treba *odgoditi – nasilno završiti...*)

activation pokretanje, pobuđivanje, aktivacija – izraz koji označuje stavljanje nekog sklopa ili uređaja u aktivno stanje... (valja izostaviti *izraz koji označuje*)

add-on – naziv za uređaj ili sklopovlje koje se dodaje računalnom sustavu...(valja izostaviti *naziv za*, pridjev se ne smije prevoditi imenicom; treba *koji se dodaje računalnom sustavu...*; na kraju se, ako je to nužno, može dodati (*o uređaju ili sklopovlju*))

absolute addressing stvarno adresiranje – ono adresiranje kod kojeg je adresni dio instrukcije stvarna adresa...(izostaviti *ono*)

active task aktivni zadatak – onaj zadatak koji računalo upravo izvršava (izostaviti *onaj*)

archive attribute atribut za arhiviranje, arhivski atribut – operacijski sustav izrađuje sigurnosnu kopiju datoteke (...) ako je datoteka atribuirana kao arhivska (to nije definicija nego objašnjenje)

audio output zvukovni izlazni podaci, glasovni izlazni podaci – računalo pomoću sintetizatora zvukova stvara izlazne podatke nalik na ljudski glas (također objašnjenje)

bipolar transistor bipolarni tranzistor – vrsta poluvodiča (*vrsta se može izostaviti, nedostaje specifična razlika koji...*)

bit error – u digitalnim sustavima podaci se prenose u serijama odvojenih električnih impulsa koji se prikazuju kao znamenke binarnog sustava (1 i 0)...(područje uporabe ne može prethoditi definiciji, nedostaje viši rodni pojam)

deallocate – suprotno od “dodijeliti” (definicija ne smije biti negativna, tj. treba reći što određeni pojam jest, a ne što nije; antonim se, ako je potrebno, može dodati iza definicije).

backspace pomaknuti unatrag – (1) pomak za jedno mjesto...(glagol ne može odgovarati imenici ; treba *pomaknuti za jedno mjesto...*).

²⁹ Definicije su navedene iz radnoga materijala *Informatičkog rječnika*. U završnoj su verziji rječnika sve definicije ispravljene.

OBJAŠNJENJE³⁰

Objašnjenje je u pregledanim terminološkim rječnicima katkad od definicije razgraničeno velikim slovom, a katkad točkom zarezom.

Tu je moguća i uporaba crtice ili kojega drugoga znaka, npr. zvjezdice ili drukčijega tipa slova, npr. manjih slova (petita). Definicija obično počinje malim slovom, dok objašnjenje počinje velikim slovom. Katkad se i definicija navodi velikim slovom. Enciklopedijski rječnici ponekad sadrže i osobna imena, npr. imena znanstvenika u *Informatičkom rječniku*. Osnovno je pravilo da u istom rječniku definicija i objašnjenje moraju biti dosljedno razgraničeni na isti način.

LITERATURA

1. Babić, S. 1982. *Nacrt smjernica (uputnika) za izradu terminoloških rječnika*. Referat na 1. terminološkom skupu održanom u JAZU.
2. Béjoint, H. 1988. *Scientific and Technical Words in General Dictionary*. International Journal of Lexicography. vol. 1. no.4.
3. Bratanić, M. 1991. *Rječnik i kultura*. Sol. Zagreb.
4. Felber, H. 1984. *Terminology Manual*. INFOTERM. Paris.
5. ISO Recommendation R 1087. 1969. *Vocabulary of Terminology*.
6. Picht, H., Draskau, J. 1985. *Terminology: An Introduction*. The University of Surrey. Surrey.
7. Mihaljević, M. 1985. *Nazivlje i terminologija*. Jezik 32. 148-149.
8. Mihaljević, M. 1986. *O nazivima rječnik, leksikon, enciklopedija i enciklopedijski rječnik*. Jezik 34. 52-54.
9. *Principles and Methods of Terminology*, Second draft proposal. ISO/DP 704. 1982. Wien.
10. Sager, J. C. 1984. *Terminology and the Technical Dictionary*. LEXeter 83 PROCEEDINGS R.R.K. Hartmann (ed.) Max Niemeyer Verlag. Tübingen.
11. Vajs, N. 1982. *O leksikografskoj definiciji (od leksikografije do semantike)*. Leksikografija i leksikologija. SANU. Beograd.
12. Wüster, E. 1970. *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*. H.Bouvier & Co. Verlag. Bonn.
13. Wüster, E. 1979. *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexicographie*. Springer Verlag. Wien.
14. Zgusta, L. 1971. *Manual of Lexicography*. Academia & Mouton. Prague & The Hague.

³⁰ Umjesto naziva objašnjenje mogli bi se rabiti i nazivi dodatni podaci, izvanjezični podaci i sl.

POPIS UPOTRIJEBLJENIH TERMINOLOŠKIH RJEČNIKA

1. *Automatizacija*. 1984. Tehnička knjiga. Zagreb.
2. Bartolić, Lj. 1979. *Englesko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-engleski rječnik brodograđevnih, strojarških i nuklearno-tehničkih naziva*. Školska knjiga. Zagreb.
3. Bosanac, M., Mandić, O., Petković, S. 1977. *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*. Informator. Zagreb.
4. Čampara, E. 1984. *Međunarodni rječnik arhitekture, građevinarstava i urbanizma*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
5. Dabac, V. 1970. *Tehnički rječnik*. Tehnička knjiga. Zagreb.
6. *Englesko-hrvatsko-srpski naftni rječnik*. 1976. Poslovno udruženje Nafta. Zagreb.
7. Filipović, V. (ur.) 1984. *Filozofijski rječnik*. Matica hrvatska. Zagreb.
8. Franković, D. (ur.) 1963. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Matica hrvatska. Zagreb.
9. Gilić, S. 1979. *Mali planinarski terminološki rječnik*. Rijeka.
10. Grundler, D. 1982. *Rječnik pojmova iz područja mikroprocesora u: Uvod u mikroprocesore*. Tehnička knjiga. Zagreb.
11. Hanžeković, M. i dr. (ur.). 1992. *Poslovni rječnik*, Masmedia, Zagreb.
12. Horvat, M., Batistić, K., Sirotković, H. 1968. *Rječnik historije države i prava*. Informator. Zagreb.
13. Ibler, V. 1972. *Rječnik međunarodnog javnog prava*. Informator. Zagreb.
14. *Ilustrirani tehnički rječnik. Hrvatsko-englesko-francusko-talijansko-španjolsko-ruski. Elementi strojarstva*. 1954. Društvo inženjera i tehničara Hrvatske. Tehnička knjiga. Zagreb.
15. Kiš, M., Buljan, J., Vuković, S., Anić, O. 1993. *Englesko-hrvatski informatički rječnik s računalnim nazivljem*. Školska knjiga. Zagreb.
16. *Klimatizacijska i rashladna tehnika*. 1983. Tehnička knjiga. Zagreb.
17. Mačešić, N. 1986. *Leksikon računarskih pojmova*. Zagreb. Vjesnikova pres agencija.
18. *Medicinska tehnika*. 1986. Tehnička knjiga, Zagreb.
19. *Obrada podataka i programiranje*. 1984. Tehnička knjiga. Zagreb.
20. Petrović, M. (ur.). 1992. *Trgovački rječnik*, Masmedia. Zagreb.
21. Petz, B. 1992. *Psihologijski rječnik*. Prosvjeta. Zagreb.
22. *Računarski rječnik*. 1990. Englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski, Naprijed. Zagreb.
23. Simeon, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Matica hrvatska. Zagreb.

Summary

THE DEFINITION OF TERMS IN TERMINOLOGICAL DICTIONARIES

A real terminological dictionary should be explanatory, i.e. have a definition for each entry. On the basis of two terminological dictionaries which are being written at the moment the author analyzes some principles of defining as well as most typical mistakes that occur in definitions of terms.